

IRODALOMTUDOMÁNYUNK 25 ESZTENDEJE*

Az eltelt negyedszázad jelentőségében, mozgalmasságában felülmúlja azt az időközt, amit az évek száma jelez. Irodalomtudományunk történetének ez az emberöltőnyi szakasza fordulópont egyszersemind. Olyan fordulópont, amelynek valamennyi összetevőjét aligha tudnók számba venni, ezért inkább a fejlődés tendenciáit, a kísérletek irányát és jellegét, a tudományos tevékenység mozgását kellene megragadnunk. Néhány elvi jelentőségű megjegyzés, az előzmények tisztázása végett, mindenképp elengedhetetlen. Ezek közé tartozik az a tény, hogy az irodalomtudomány, s ennek keretében mindenképp az irodalomtörténet rendszeres stúdiumként viszonylag későn, jószereivel csak a 19. század utolsó harmadában alakult ki Magyarországon. Nem is a legszerencsésebb körülmények között, hiszen nem táplálkozhatott olyan irodalmi tevékenységből, mint a reformkoré, hanem az irodalmi fejlődés fő vonalától eltávolodva az akadémikus hagyományörzés formájában szerveződött intézményessé, olyan időben, amikor a német irányú pozitívizmus vált az akadémiai és egyetemi tudományosság vezérelvévé. Ne tévesszenek meg bennünket a jelentős és értékes kivételek, Toldy Ferenc úttörő tevékenysége, azt megelőzően Kölcsey tanulmányai, Arany János ragyogó elemzései, vagy akár Gyulai munkássága sem, hiszen ők még

* Elhangzott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság közgyűlésén (Sopron, 1970. május 30.) a főtítkári beszámoló bevezető előadásaként.

az írói ars poetica, a kritikai méltatás, az összegező-mérlegelő esszé, saját koruk irodalmával érintkező műfajok művelői, akik irodalomközelben, annak szelleméből, gyakorlatából merítették ihletüket, akárha a távolabbi múlttal foglalkoztak is.

Némileg más a szaktudomány problematikája, mint tudománytörténeti kérdés. Kemény Zsigmond, Salamon Ferenc és mások veretes tanulmányai, Péterfy finom elemzései, Riedl irodalomértő érzékenysége irodalomtörténetírásunk egyik jellegzetes vonulata, ez az esszéisztikus ág azonban észrevehetően elkülönül az adatgyűjtő-pozitívista, szövegkiadó, komparatista tevékenységtől. Az írói hajlamokat nem tápláló szaktudós-egyéniségek jobbára az utóbbi kategóriából kerülnek ki, akiknek irodalomszemlélete amennyiben ez egyáltalán jelentkezik, hagyományos-konzervatív színezetű, egyszerű megállapításaik tankönyvekben válnak patinás-unalmas szellemi táplálékká. Persze, s ezt az igazság érdekében rögtön hozzá kell tennünk, irodalomtörténetírásunk kialakulásának folyamatában mind az elemző értékelésnek, mind pedig a specializált kutatásoknak megvan a maga komoly és méltánylandó szerepe, noha a jelzett szellemi körülmények erősen rányomják bélyegüket irodalomtörténetírásunk arculatára. A hivatalos irodalomtörténetírás elszakadása az új törekvésektől abban is megnyilvánul, hogy a *Nyugat* irodalomtörténetírása, a szellem-történet egyes, vitatható, ám kétségtelenül új kérdésfeltevései is nagyrészt kívül maradnak a tudomány intézményes keretein. Ritkán sikerül, mint Horváth János tevékenységében, a hagyományos ízlés és szemlélet összeötvözése a korszerűbb tudományos módszerekkel.

Úgy érkezünk el a felszabaduláshoz, hogy alapjában véve az említett örökséggel kell szembenéznünk irodalomtörténetírásunkban. Persze, intézményekben, tudós monográfiákban, tankönyvekben nem rögzítetten van egy más típusú hagyomány is. Itt elsősorban azokra a munkákra gondolhatunk, amelyekben a történeti látásmód, gondolkodás nyomai részben vagy egészben felfedezhetők. Ezeknek az írásoknak a körét persze nem lehet szaktanulmányok, kutatási eredmények pub-

likálására korlátozni, hiszen ezek a módszerek és elvek olyan művekben, mint Illyés Gyula *Petőfi*-könyve vagy Bálint György irodalmi kritikái, egyébként, noha különböző módokon és intenzitással, felbukkannak. Nem lehet célunk itt a progresszív irodalomszemlélet összes lehetséges módozatait és változatait, a polgári humanizmus, a szociális érdeklődés, a humanista antifaszizmus és a szocialista világnézet közötti skálán fellelhető törekvéseket pl. Halász Gábor, Szerb A., Kerecsényi tevékenységét, gondolatokat, eredményeket akár a legvázlatosabban jelezni, hiszen ez egy más, külön kutatásokat igénylő téma. Annyit azonban, sajnálkozással bár, de meg kell állapítanunk, hogy az irodalomtörténetírásnak nem ezek az eredményei és lehetőségei határozták meg az irodalmi köztudatot, a közműveltségben, az intézményes, hatalmilag támogatott s az iskolarendszertől terjesztett hagyományos-konzervatív felfogás és ízlés töltött be uralkodó szerepet. Az intézményes formák magukhoz vonták a szakkutatásokat is, s ezért a korszerű és progresszív irodalomszemlélet, jelentős értékei és eredményei ellenére, csak a felszabadulás után kapcsolódhattott vissza tényleges súlyának megfelelően az irodalmi gondolkodás alakító tényezői sorába.

Ez a visszakapcsolódás persze nemcsak az imént jelzett törekvésekre vonatkozik, hanem a marxista irodalmi gondolkodás létező s Európa-szerte ható eredményeire, amelyek nálunk el voltak zárva, nemcsak az irodalom-értő rétegek szélesebb körétől, hanem a szakemberek, a kutatók elől is, noha ezek jórészt amúgy sem éreztek különösebb affinitást e törekvések irányában. A különböző, jórészt külföldön megjelenő orgánumban az emigrációba szorult szocialista irodalom s ennek tudományos-kritikai ága, magyarul és idegen nyelveken egyaránt jelentkezett, s noha irodalomtörténeti témákban csak ritkán kristályosodott ki, közvetett módon serkentője lehetett volna irodalomtörténetírásunknak, ám csak a felszabadulás után érvényesülhetett, ekkor már egyéb okok miatt részben korlátozottan, részben pedig az eredmények bizonyos hányada — a dolgok természeténél fogva — az idő múltával

elavult. Ezért ennek a korszaknak az irodalomtörténeti-esztétikai tanulságai csak a most folyó kutatómunka eredményeként — jórészt inkább történeti, mint hatékony tényezőként — fokozatosan tisztázódhatnak. A marxista irodalomtudomány ezért elsősorban két jelentékeny művelőjének munkássága és személyes közreműködése révén indult kibontakozásnak, Lukács György és Révai József munkássága nyomán.

Az elsőrendű feladat, amely irodalomtörténetírásunk előtt állt, a hagyományainkhoz, mégpedig a haladó hagyományokhoz való viszony tisztázása volt. Ez a munka megkezdődött közvetlenül a felszabadulást követően, de igazi lendületet csak a fordulat éve után, a tudományos intézmények újjászervezése, az *Irodalomtörténet* megindulása után kaphatott. Persze a kezdeti időszaknak óhatatlanul akadtak, éppen a marxizmus felületes ismeretéből fakadó túlbuzgalom eredményeként, túlzásai (Arany, Mikszáth teljesen negatív megítélése), ám ezek a vélemények, noha egyfajta zord következetességre és szűkkeblűségre még esztendőkig futotta ebből a lendületből, nem bizonyultak tartósnak. A mérlegelő, gondos véleményalkotásra jó példával szolgáltak Révai József irodalomtörténeti tanulmányai, s módszertanilag közvetlenül is (magyar tárgyú tanulmányai révén) s közvetve a realizmus elméletén keresztül Lukács György munkái. Ám e művek nem adtak — nem adhattak — konkrét útmutatást a részletkérdésekre, az egyes életművek értékelésének mikéntjére vonatkozólag. A haladó hagyomány körvonalainak, határainak, értékrendjének, belső összefüggéseinek kimunkálása esetében szükségszerűen érvényesült egyfajta sorrendiség, mégpedig a polgári irodalomtörténetírás leginkább elhanyagolt, vagy legszembeszökőbbben téves, az új történelmi helyzettel legellentétebb kérdései, koncepciói nyomát követve: az irodalom és a társadalom, a konzervatív-reakciós és a progresszív eszmék minősítő viszonyának tisztázása került előtérbe.

Ezzel egy tulajdonképpen ma is ható tudományos-elemező irodalomtörténeti törekvés került a munkálkodás centrumába. A társadalmi haladás eszméinek történelmi útja és fejlődése,

jelentkezésük az irodalomban, s ennek megfelelően, a maguk történelmi összefüggéseiben, a progresszív irodalom határainak megvonása: olyan elsőrendű tudományos feladat volt, amelyet megkerülni aligha lehetett volna. Persze igaz, hogy a marxista irodalomtudomány csak ekkor szerveződött, képviselőinek nem kis része maga is csak most ismerkedett ezzel az irodalomszemlélettel, polgári szemlélettel és tudományos iskolázottsággal a múltjában, a fiatal gárda pedig több hittel, elszánt-sággal, harci kedvvel rendelkezett, mint tudományos tapasztalattal. A tartalmi elemek, az írói mondanivaló politikuma ilyen körülmények között óhatatlanul megnövekedett súlyában, s ha a gyakorlatban többnyire nem is az esztétikum, a művészi érték rovására, de módszertanilag attól némileg függetlenül érvényesült. Bizonyos történelmileg érthető, de a marxista irodalomszemlélet lényegétől idegen mozzanatokat elegyített a folyamatba, a személyi kultuszból és a dogmatizmusból eredő elfogultságot, aktualizáló szándékot, ami szólam-szerűnek tetsző megfogalmazásokat is eredményezett. Ám ez a folyamat végül is tükrözte a történelem menetét, s annak igényeire válaszolt, s ezért irodalmunknak a Balassi, Zrínyi, Csokonai, Petőfi, Ady, József Attila, Móricz Zsigmond nevével jelezhető fő vonulatában egy olyan értékrend formálódott, amely méltó kiindulásul szolgálhatott a további kutatások számára.

Példaként a teljesség igénye nélkül, idézzünk fel néhány fontos, tudománytörténetileg is jelentős kezdeményezést. A különböző kiadványok, cikkek, tanulmányok sorából kiemelkedik a Magyar Klasszikusok sorozata, amely szövegkiadásként és hiányt pótló előszavai pedig úttörő jelentőségű értékelésekként, összességükben, noha hézagosan, egy ideig az irodalomtörténeti összefoglalás szerepét is betöltötték. Ez a fontos sorozat — bár kiadása sokáig elhúzódott, elemzései menet közben finomodtak, s koncepciója többször is módosult — nemcsak irodalmi műveltségünk méltán népszerű forrása volt, hanem sikeresnek bizonyuló alapvetés is egyszersemind, a dolgok természeténél fogva bármennyire is

különböző értékűnek tetszenek ma már egyes kötetei. Nem feledkezhetünk meg a különböző egyetemi jegyzetekről, a sok új anyagot nyújtó és eredeti szemléletet tükröző szöveggyűjtemények érdemeiről sem. Természetesen az igazi eredmények, az egyéni kutatásokat publikáló munkákban jelenhettek meg, amelyek néhány esztendő alatt igen sok írói életművet mutatnak be új oldalról. A monográfiák sorában különösen fontos rendeltetése lett volna a korszakok, műfajok alakulását, összefüggéset bemutató monográfiáknak, ezek azonban, később érintendő okoknál fogva, ritkábbak voltak. Ezért is szükséges külön említeni Waldapfel Józsefnek a magyar felvilágosodás irodalmáról szóló tekintélyes anyagismeretre épülő munkáját, amelynek részletmegállapításai további átgondolásra szorulnak, de egészében véve ma már természetesnek tetsző alapigazságaival fontos szerepet játszott e korszak irodalmának kutatásában.

Amikor néhány más munkára emlékeztetek, mint Sötér István *Eötvös*-monográfiája, Klaniczay Tibor *Zrínyije*, Kardos Tibornak a humanizmusról szóló könyve, Király István *Mikszáth*-ja, Bóka László *Ady*-ja, Komlós Aladár *Vajda*-monográfiája, Kardos László *Tóth Árpádról* szóló munkája, Nagy Péter *Móricz*-könyve, Barta János Aranyról szóló kismonográfiája, Szauder József *Kölcsey*-könyve, továbbá a még ehhez a korszakhoz sorolható *Vörösmarty*-monográfia, Tóth Dezső munkája, — akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy a különböző célból készült munkák sorából kirajzolódnak az új marxista irodalomszemlélet markáns körvonalai. A kutatások későbbi bővülése, új témák feldolgozása, az elemzések módszertani tökéletesedése és differenciálódása természetesen e munkák néhány megállapítását sokszor éppen a tovább kutató szerzők jóvoltából, megkérdőjelezte, ám e körülmény nem érinti e művek fejlődéstörténeti helyét és szerepét. Az ötvenes években, hibás kultúrpolitikai gyakorlat következményeként, volt ugyan olyan félig bevallott elképzelés, hogy neves vagy nevesebb tudósok mintegy körvonalazzák az egyes témák kutatási irányait, s maradandó érvénnyel leraknak bizonyos alapokat,

amit azután a tanítványok és kutatók népes serege kiegészít és interpretál, ám ilyenfajta tekintély-elv a tudományban aligha bizonyulhat tartósnak és ezek a munkák, ahogy a tudományos élet menete bebizonyította, nem szorulnak ilyen támasztékra.

Bizonyos történelmi körülmények, s a tudományág belső fejlődése néhány vonatkozásban meghatározták e korszak kutatásainak jellegét. Az egyik ilyen tényező az volt, hogy előtérbe került az átértékelés szükségessége, amely azonban az adat- és tényanyagot tekintve javarészt a polgári irodalomtudomány eredményeire támaszkodott, s ezek közül is a pozitivista jellegű, megbízható, szemléletileg különösebb problémákat nem okozó filológiai feldolgozásokat vette igénybe. Másfelől azonban felmerült az eszmei harc szükségessége is, amely viszont főként a szellemtörténeti interpretációi ellen folyt, aminek következtében például Babits vagy Szerb Antal esszéi és tanulmányai óhatatlanul negatív színezetet nyertek, s így egy arányeltolódás keletkezett, aminek egyoldalúságát és következtelenségeit csak nehezen lehetett felszámolni a későbbi időszakban. Elsősorban Lukács György munkássága nyomán megnőtt a világirodalmi érdeklődés, s ennek eredményeként nemcsak a szaktudományban, hanem a közműveltségben is a valóságos folyamatokat tükröző, minden előzőnél koncepciózusabb, s mindmáig helytálló értékrend alakult ki. Ám a világirodalomról alkotott felfogás igen éles cezurával, éppen a kortársi irodalom régiójában ütközött meg aktuálpolitikai szempontokkal, s így az egykorú európai irodalom, néhány jelesebb művelője kivételével, kiszorult az irodalmi köztudatból. Ugyancz a megállapítás vonatkoztatható az irodalomtudomány új ágazataira is, amelyekkel érdembeli polémia nem folyt, s így a nem marxista külföldi kutatások egyszerűen hozzáférhetetlenek, ismeretlenek maradtak, s ehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy ráadásul a szovjet irodalomtudomány valóságos eredményeit, jelentős tudományos teljesítményeit sem ismertük meg igazán.

E körülmények világos ismerete nélkül aligha tudnánk tárgyilagosan értékelni szaktudományunk elmúlt periódusát.

Céloztam már arra, hogy míg az egyéni életművek mérlegetése bizonyos irodalomtörténeti korszakok főbb folyamatainak, kijelölése már ebben a többé-kevésbé kezdeti szakaszban is igen eredményesnek bizonyult, addig az irodalmi jelenségek megértéséhez nélkülözhetetlen elméleti-összefoglaló kutatások nehezen indultak fejlődésnek. E körülmény okai között megemlíthető az az objektív tényező, hogy az új módszerű és új szemléleten nyugvó kutatások és elemzések bizonyos mennyisége és mélysége is szükségeltetik felelősségteljes általánosítások kimunkálásához, s az addigi munkálkodás volumene még nem volt elegendő, ám a lehetőségeket még külön korlátozta a néhány éven át igen erősen ható jellegzetes attitűd, az eligazítások, az autentikus nyilatkozatok várása, s a vélt vagy valóságos nyilatkozásokhoz való mechanikus, interpretáló jellegű csatlakozás gyakorlata. Mivel azonban e különböző határozatok, cikkek, beszédek többnyire csak közvetve érintették az irodalomtörténetírás feladatait, lényegében nem befolyásolták azokat, ám ideológiai-kultúrpolitikai automatizmusként mégis csak működtek. Mindeme tényezők ellenére történtek kísérletek átfogóbb kérdéskörök megvitatására, említhető ezek közül a romantika, majd a nemzetközi szintűvé szélesített 1955-ös realizmus-vita tanulságos anyaga.

Az irodalomtörténetírás története nem választható el intézményes kereteinek alakulásától. Míg eleinte az újjászervezett Akadémia irányító tevékenysége mellett elsősorban az egyetemek és a főiskolák tanszékei voltak a kutatások központjai, s ezek koordinálásában akkoriban a Magyar Irodalomtörténeti Társaság munkacsoportjainak volt szerepe, — 1957-től kezdve az MTA Irodalomtörténeti Intézetének megalakulásával új helyzet keletkezett. Jobbak lettek a feltételek, hiszen az egyéb kutatóintézetek példájára alakult intézet anyagi és személyi lehetőségei már a kezdetben reális feladattá avatták az egyéni s a kisebb kutatói kollektívák munkálkodásánál lényegesen nagyobb volumenű tervmunkák és összefoglaló kiadványok elkészítését. Egy bizonyos ideig tartó átmeneti állapot után, amíg az Intézet tevékenységi köre, kutatási kon-

cepciója kialakult, s szervezeti formái véglegessé váltak a sokirányú, irodalmunk egész történetének lényeges kérdésköreit felölelő szövegkiadások, monográfiák, bibliográfiák, sorozatok szervezése és kiadása megkezdődött, s mind a mai napig növekvő lendülettel folyik. Az a tagadhatatlan nyereség, amelyet az Intézet megalakulása tudományunk számára jelent, más területeken, noha e ténnyel nem közvetlen kapcsolatban, okozott visszaesést is egyszersmind. E tudományszervezeti koncepcióval egyidőben ugyanis, a felsőoktatásban előretörő szemlélet, amely a tudományos ismeretek közvetítésére és egyfajta pedagógiai praxisra korlátozta ezen intézmények szerepét, a tudomány művelésének szükségességét ugyan elismerve, de kevésbé serkentve, a tudomány és az oktatás mindkét területre káros munkamegosztása irányában hatott. E negatív folyamatot kell, hogy megállítsa a tudományos tevékenység és a felsőoktatás viszonyát új és helyes módon szabályozó tudománypolitikai határozat.

Az Irodalomtörténeti Intézet megalakulása önmagában véve is jelzett bizonyos változásokat. Egyebek között azt, hogy irodalomtörténetírásunk túljutott az úgynevezett „átértékelő” szakaszon, amikor a történeti fejlődés fő irányait és összefüggéseit, legkiemelkedőbb életműveit kellett kijelölni s egy értékrendben elhelyezni, most már nem a régebbi polgári irodalomtörténetírással, s a hagyományos irodalom szemlélettel szemben szükséges elsősorban a marxista irodalomtudomány eredményeit érvényesíteni, hanem mindinkább áttevődik a súlypont az új kutatásokra, a polgári irodalomtudománytól ki nem dolgozott, vagy észre sem vett összefüggések felderítésére, az anyagfeltárás minden eddiginél alaposabb és körültekintőbb elvégzésére. Lényegében tehát a hatvanas évek elejére lezárult irodalomtörténetírásunk alapozó jellegű és polémikus színezetű szakasza, s elkezdődött az önálló részletkutatások, az összefoglalások pozitív, a polémia mellett mindinkább állító, eredményeket közlő szakasza. Ez a fejlődés persze nemcsak a témák körének bővülését idézte elő, hanem a módszerek finomítását, sőt a módszertani kérdések jelentőségének megnöve-

kedését, a műhelyviták megszaporoását, s tudományszakunk módszerbeli és irodalomszemléleti differenciálódását is.

Ez utóbbi körülmény az elmúlt esztendőik irodalomtudományi tevékenységének egyik meghatározó jegyévé lett. Az ilyenfajta folyamatok ugyanis, amelyeket az imént jeleztem, nem zajlanak olyan szabályossággal, ahogyan utólag, az eredmények mérlegelésekor látni szoktuk. A szervezeti átrendeződésekbe óhatatlanul belejárzanak a megváltozott lehetőségek utóhatásai, a keletkező előnyök irányító szereppé növekedhetnek, ez objektíve sértheti a hagyományos kutatóhelyek jogos érdekeit. S lehetne sorolni tovább az ilyen előre nehezen kiszámítható, de végül is jelentkező szerkezeti fogyatékosságokat. A probléma lényegét azonban mégsem itt kell keresni. Irodalomtörténetírásunk fejlődését nem lehet kiragadni a politikai és ideológiai problematika általánosabb összefüggéseiből. Kétségtelen ugyanis, hogy míg az ötvenes évek elejének végeredményeiben maradandónak bizonyult kutatásait dogmatikus vonások korlátozták, addig e jelenségek korrekciójába belevegyültek a polgári irodalomtörténetírás és irodalomszemlélet értékes eredményeinek mintegy a rehabilitációjaként a marxista irodalomtudománytól idegen törekvések is. A kutatói gárda bővülése, a nem kifejezetten marxista szellemű irodalomtudósok, más szempontból helyeslendő s munkásságukkal tudományszakunk alapigazságait nem sértő aktivizálódása fokozta az ilyen értelmű differenciálódás kockázatait. A viták s a tudományos tevékenység gyakorlatában változó, vagy nem kellőképpen rögzített volt az a határvonala, amely a kiugazítás és revízió között húzódott. Ráadásul egy ilyenfajta folyamat nemcsak a magyar szellemi életben, hanem különböző időpontokban, s eltérő intenzitással más szocialista országok kulturális életében is végbement.

Szinte természetes, hogy ez a folyamat legközvetlenebbül a modern irodalom problematikája körében nyilatkozott meg, e területen érte el az aktualitásszintjét. E szerteágazó kérdés-komplexum, amely érintkezik a kultúrpolitika gyakorlatával, ebben az összefoglalásban aligha lenne kimeríthető. Ezért

néhány olyan kérdést emelnék ki, amelyek irodalomtudományunk egészének múltját és további fejlődését érintik. A realizmus kérdése az egyik ilyen. A nézetek polarizálódása talán sehol sem ment végbe ilyen radikálisan, mint ezen a területen. A vita látszólag elméleti kérdések körül folyt ugyan, az „örök”, illetőleg a korhoz kötött realizmus, teoretikus-ismeretelméleti és a történeti interpretáció felől közeledve a megoldáshoz, a realizmus és a tükrözési elmélet, illetőleg a realizmus mint minősítő, esztétikai értékjelző fogalom antinómiája keretében, valójában azonban egy esztétikai, vagy közelebbről irodalmi értékrend érdekében és ellenében, továbbá konkrétan Lukács György nagyszabású és világhírű munkásságának, elméletrendszerének főbb tételeit vitatva. Kétségtelen, hogy a lukácsi realizmus-koncepció megizmosodott e polémiában, amely ebben a formában fokozatosan megszűnt, egyúttal azonban áttevődött más területekre s az irodalomtörténetírás gyakorlatában cikkekből, tanulmányokban időről-időre meglehetősen rendszerességgel előbukkan. E problémakör nemzetközi vonatkozásait nem érintve, egy másik — az előzőtől egyébként korántsem független — polémiát is megemlítenék.

A korszakolás társadalmi — történeti illetőleg stíluskategória szerinti elveire gondolunk. A stíluskategóriák a régebbi munkákban némileg, mint a szellemtörténeti módszer termékei, háttérbe szorultak, noha ezeknek van objektív létjogosultságuk. Létjogosultságukat Klaniczay Tibor több tanulmányában bizonyította, ám érvényüket, mint a későbbi vitákból, bírálatokból kiviláglott, valóságos hatókörükön túl is általánosította. A stílusok és stílusirányok bizonyos történelmi korok társadalmi és művelődési viszonyainak sajátos termékei, s nem határozzák meg mindenkor, s főképp nem elsődlegesen a művészet specifikumait. A polémia körülbelül az említett megfogalmazás értelmében jutott — már amennyire tudományos kérdések egyáltalán juthatnak — nyugvópontra. A periodizáció elvei azonban éppen a hatkötetes nagy irodalomtörténet megjelenése idején (amelynek fontosságát, hasznát ezúttal senki felejtethetjük el aláhúzni) még nem tisztázták, s ezért az össze-

foglalás különböző kötetei között rendkívül tanulságos módon, szembetűnő módszerbeli különbségek vannak. Ez a tény is azt tanúsítja, hogy a teoretikus jellegű kérdéseknek igen nagy, s irodalomszemléletünket nem lényegtelen pontokon befolyásoló szerepük van, s ezek tudományos szinten történő, igényes megvitatása, feldolgozása mennyire létszükséglet tudomány-
szakunk fejlődése szempontjából.

Esett már szó arról, hogy a külföldi, elsősorban nyugati szakirodalom, főként az utóbbi néhány évtized kutatási anyaga, a vázolt körülmények miatt, meglehetősen ismeretlen volt a szakemberek körében. Szükséges volt e hiányokat pótolni, hiszen lehetetlen credményeinket a polgári irodalomtudománnyal szembesíteni, s egyáltalán kulturális kontaktusokat létesíteni enélkül (más kérdés, hogy a szocialista országok tudományos eredményeit sem ismerjük oly mértékben, mint lehetőségeink engednék). Nem teljesen egyértelmű persze ez a folyamat, hiszen könnyen vezethet a szaktudományokban korántsem ritka objektívizmushoz, s ilyenkor a polgári irodalomszemlélet világnézeti-esztétikai kritikája elfelejtődik, vagy a szakszerűség szűkösebb régióira korlátozódik. S ilyen gondok foglalkoztatnak bennünket akkor is, ha nem pusztán valamilyen okból értékes monográfiákat, vagy nemzetközi híré tudósok egyéb műveit tanulmányozzuk, hanem tudományos irányzatok, törekvések, módszerek, tudományágak eredményeit alkalmazzuk. Az úgynevezett összehasonlító irodalomtudomány például, megszabadulva a régi típusú, formális komparatiztika hagyományától, világszerte jelentőségében emelkedő tudományág. A marxista komparatiztikának azonban, s erre az igény és a remény is megvan, ki kell dolgoznia a maga módszertanát, hogy valóságos, társadalmilag — történelmileg meghatározott, termékeny összefüggéseket és párhuzamosságokat vizsgáljon, amelyek megvilágítják a nemzeti irodalmak objektív, nemzetközi méretekben is összefüggő tendenciáit.

A tudományos műhelymunka eszköztárának bővülése egyebek között elemzési módszerek kidolgozását, megismeré-

sét, átvételét is jelentheti. Ezzel kapcsolatosan sem mellőzhető a megfelelő körültekintés, szakmai vita, mérlegelés. Kutatási módszerek és eljárások ugyanis úgyszólván sohasem függetleníthetők általánosabb érvényű tudományos elképzelésektől. A strukturalizmus sem kivétel ebben a tekintetben. Ma már létezik több tudományág problematikáját érintő magyar szakirodalma, s vannak e módszer alkalmazásával készült feldolgozások és elemzések. Itt különösen vigyázni kell arra, hogy e módszer ne erősödhesék divatszerű formalizmussá, s arra is, hogy ne a történetiség rovására érvényesüljön. Ez feltételezi a strukturalizmushoz tapadó gondolati elemekkel folytatott világos értelmű polémiát, s a marxizmustól idegen koncepciók elutasítását. A módszer, már csak azért is, mert hat a nemzetközi tudományosságban, tanulmányozást érdemel, s bizonyos módszerbeli eredményei, s így a mi tudományszakunk vonatkozásában elsősorban a műelemzés technikája, számításba jöhetnek olyan összefüggésben és azon elemcivel, amelyek felhasználhatóak a művészi jelenségek objektív sajátosságainak módszertanilag meggyőző analízise szempontjából. Irodalomtudományunkra különben is mindinkább jellemző, hogy nem általában utasít vissza vagy fogad el eredményeket és koncepciókat, hanem a kritikai vizsgálat következtetései szerint.

A magyar irodalom történetének hatkötetes rendszerezése, amelyet egy sajátos vonatkozásban érintettünk, tudományos haszna és érdeme mellett valóságos seregszemléje tudományszakunk művelőinek. Az eltelt negyedszázad alatt, az ismert és neves, tudományban és életkorban egyaránt gyarapodó tudósok mellett, felvonultak azok, akik ezekben az esztendőkhöz indultak el pályájukon. S e kötetekben az egyéni teljesítmény minősége és értéke mellett intézmények, műhelyek is vizsgáztak. Ilyeténképpen a tudományos kutatás szervezetei, a munkahelyek s bizonyos értelemben a tudományos minősítés rendszere is, az első időszak egyéni produktumai, vagy rosszabb esetben mintegy kötelező dolgozatai egyre inkább beleilleszkednek a tudományos témák rendszerébe, nagyobb ívű, távlati tudományos feladatokba, koncepcióvá és megbízható

tudományos ismeretté formálódott az a sok publikáció, tanulmány, esszé, adatközlés, vitacikk, amelyek szaklapjainkban, az *Irodalomtörténetben*, *Irodalomtörténeti Közleményekben*, a *Kritikában*, tanulmánykötetekben, gyűjteményes munkákban napvilágot láttak. Természetes, hogy az irodalmunk egészéről adott összefoglalásnak vannak még módszertani ellentmondásai, hézagai, előmunkálatszerű, vázlatos részei, vitatható, sőt kiigazítandó következtetései. A további munkálkodás lehetőségei azonban erről a szintről indulva mégis szinte felbecsülhetetlen mértékű gyarapodással kecsegtetnek.

Az elmúlt negyedszázad credményei közül ne restelljünk újból az említetteken túl felsorolni néhányat. A régi magyar irodalom témaköréből Klaniczay Tibor, Bán Imre tanulmányai és Tolnai Gábor tanulmánykötetei, a felvilágosodás és a romantika tárgyköréből Szauder József munkái, Pándi Pál *Petőfi*-monográfiája, Sötér István *Nemzet és haladás* című műve, Király István *Ady*-tanulmányai, Czine Mihály *Móricz*-könyvei és tanulmányai, Szabolcsi Miklós *József Attila* és az avantgard körébe vágó kutatásai olyan művek, amellyel az újabb évtized termését jellemezni tudjuk. Ám ezek csak a sor kezdetét jelenthetik, hiszen ha minden érdemes munkát megemlítenénk, még a fontosabbakból is valóságos bibliográfia kerekedne. Hiszen Komlós Aladár munkáitól Keresztúry Dezső Arany-könyvétől kezdve, Nagy Péter jelentős *Szabó Dezső*-monográfiáján át sorolhatnók a jeles munkákat, az Irodalomtörténeti Könyvtár köteteit, az Irodalomtörténeti Füzetek sok újdonsággal szolgáló tanulmányait. Ha világirodalmi és elméleti tárgyú műveket, Köpeczi Béla vagy Almási Miklós tanulmányait, a mai irodalom feldolgozásait, mint Diószegi András munkáit is sorra vennők, szinte a bőség zavara korlátozná rendszerezési kísérletünket. Barta János és mások tanulmánykötetei, a Magvető Kiadó *Elvek és Utak* sorozata, a Világirodalmi Kiskönyvtár, az elkészült Magyar Irodalmi Lexikon s a készülő Világirodalmi Lexikon, az irodalomtörténeti összefoglalás várható hetedik kötete, az egyes korszakok és műfajok kutatása, munkacsoportok (az Intézet *Petőfi*-csoportja)

publikációi, a kritikátörténet és az irodalomelmélet kérdéseit megvilágító kutatások igen kiterjedt, változatos és szorgos tudományos tevékenységre vallanak.

Jogosan lehetünk tehát elégedettek, ám bölcsebb, ha e tények inkább a további munkálkodásra serkentenek. A nagyarányú kutatómunka előrehaladása egyúttal a további feladatokat is kirajzolja. A tudományos munka törvényei szerint a megoldott feladat többnyire a következőnek veti meg alapját. A legkülönbözőbb, folyamatban levő munkák, kiadások, tudományos tervek tanúskodhatnak erről. Ezek elbírálása, támogatása, szervezése a szakmai testületek feladata. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy irodalomtudományunk ma már nemcsak szemléletileg, hanem anyagában, részleteiben, kutatási módszereiben, a műhelymunkában is felülmúlta a polgári irodalomtudomány magyar színvonalát. Lehetőségei, szervezeti adottságai, anyagi erőforrásai pedig szinte nem is mérhetők össze a múlttal. S megállja a helyét nemzetközi összehasonlításban is. Éppen ezért szükséges, hogy a lehetőségekkel bölcsen gazdálkodva, ne csökkentse, hanem fokozza igényességét, s eszmei-világnézeti feladatait a kedvező helyzetből kiindulva valósítsa meg.

Végezetül, lelkiismeretünket ébresztve, megjegyezném, hogy akadnak olyan területek, ahol bőségesen akadnak tenni-valóink. Az egyik ilyen: szervezettebb kapcsolatok teremtése élő irodalmunk, jelenkori kultúránk mozgásirányáival. Mégpedig nemcsak tematikusan, e jelenségekkel való foglalkozást sürgetve, hanem szellemi kontaktust teremtve, összekapcsolva a tudomány eredményeit szellemi életünk eleven tendenciáival. A másik ilyen: jobb kapcsolat a közízlés leghatékonyabb formálóival, a tanárokkal és az iskolákkal, hogy ne legyen távolság a széles rétegek műveltségét alakító intézmények oktatási anyaga s a tudomány eredményei között, vagy legalább is, amennyire lehetséges, csökkenjen e különbség, hiszen a tudományt közkinccsé tenni, nem jelszó elsősorban, hanem feladat. Erőnk szerint e célokért munkálkodni a jövőben, egyre sürgetőbb kötelességünk.